

GÖRÜNÜŞ VE GERÇEKLİK ARASINDA HAKİKAT SONRASI: POST-TRUTH SÖYLEME ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Dursun AKYASAN¹
Erol SUNGUR²

ÖZET

Post-truth kavramı ilk kez 1992 yılında Steve Tesich tarafından, Amerikan toplumunun gerçekleri duymak yerine yalanlarla kandırılmayı tercih etmesiyle belirginleşen sosyo-politik bir durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Türkçede en kabul gören çevirisiyle hakikat-sonrası kavramı bugün, basitçe artık sözlerin gerçeğe uygun olup olmamasının toplumsal olarak umursanmadığı bir çağa ait özellikleri nitelemek için kullanılmaktadır. İnternet tabanlı haberleşmenin ve sosyal medya araçlarının iletişim üzerindeki etkisi insanların kendilerine ulaşan “haber”in doğruluğuna-yanlışlığına önem vermemesi olgusuyla bir araya geldiğinde günümüzü post-truth olarak tanımlamak isabetli görünmektedir. Fakat görünüş aldatıcı olabilir. Kavram, modernizmin yaşadığı krizlerden siyasal iletişim biçimlerine, postmodernizmle hesaplaşmaktan tekno-determinist sosyal dönüşüm ve yeni medya gibi geniş bir bağlam yelpazesinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak, henüz post-truth nitelemesinin yeni bir toplumsal duruma işaret edip etmediği açıkça ortaya konulabilmiş değildir. Dahası post-truth olarak nitelendirilebilecek bir durumun gerçekten var olup olmadığı bile tartışma konusudur. Bu çalışmada post-truth kavramının tartışmalı yönleri ortaya konularak kavramın aslında insanın hakikat karşısında aldığı zihinsel bir tavrın toplumsal düzeydeki görünüşlerinden biri olduğu açıklanacaktır. Hakikat karşısındaki bu tavır sosyal medya mekanizmasının işleyiş biçimi nedeniyle günümüzde çok daha görünür olmuştur. Bu da post-truth kavramının, ifade gücünü aşan bir referans ağıyla sarmalanması sonucunu doğurmuştur. Şu andaki kullanımıyla post-truth, kendisine yüklenmeye çalışılan anlamı taşıyamayan bir kavramsallaştırmadır. Post-truth’un yeni bir durumu ifade ettiği söylemi, kavramın anlam çerçevesinin sadece bu yeni görünümü ifade edecek şekilde yeniden çizilmesiyle haklılık kazanabilecektir. Bu durumda şu anda post-truth kavramının içine sığdırılmaya çalışılan fakat aslında çok daha geniş ölçekli bir çerçevenin içine oturtulması gereken durum için yeni bir kavrama ihtiyaç duyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe ve Sosyoloji, Post-Truth, Hakikat, Kamuoyu, Postmodernizm.

POST-TRUTH BETWEEN APPEARANCE AND REALITY: A CRITICAL APPROACH TO POST-TRUTH DISCOURSE

ABSTRACT

The concept of post-truth was first used by Steve Tesich in 1992 to refer to a socio-political situation that became evident when American society preferred to be deceived by lies rather than hearing the truth. Today the term is simply used to describe features belonging to an era in which the truthfulness of words was not socially cared for. When the impact of internet-based communication and social media tools on communication is combined with the fact that people do not attach importance to the accuracy or inaccuracy of the "information" that reaches them, it appears appropriate to define our age as post-truth. But appearances can be deceiving. The concept has been tried to be understood in a wide range of contexts such as the crises experienced by

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, dursun_akyasan19@erdogan.edu.tr

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, erol.sungur@erdogan.edu.tr

modernism, political forms of communication, reckoning with postmodernism, techno-determinist social transformation and new media. However, it has not been clearly demonstrated whether the post-truth characterization refers to a new social situation. Moreover, it is a matter of debate whether there is even a situation that can be described as post-truth. In this study, the controversial aspects of the concept of post-truth will be revealed, and it will be explained that the concept is actually one of the social-level manifestations of a mental attitude people assume in the face of truth. This attitude towards the truth has become much more visible today due to the way the social media mechanism works. This has led to the concept of post-truth being surrounded by a network of references that exceeds its expressive power. In its current usage, post-truth is a conceptualization that does not convey the meaning attributed to it. The discourse that post-truth expresses a new situation can be justified on the condition that the semantic framework of the concept is redrawn to express only this appearance. In this case, a new concept will be needed for the situation currently being tried to fit into the concept of post-truth, but which actually needs to be placed within a much larger framework.

Keywords: Philosophy and Sociology, Post-Truth, Truth, Public Opinion, Postmodernism.

GİRİŞ

Türkçeye genellikle *hakikat sonrası* veya *hakikat ötesi*³ şeklinde çevrilen post-truth kavramı, özellikle Oxford Sözlüğü tarafından yılın kelimesi seçildiği 2016 yılından sonra yaşadığımız günleri tanımlamak için akademik çevrelerde giderek yaygın bir kullanım alanı elde etmiştir.⁴ Post-truth sözcüğü ilk kez 1992 yılında, Bush yönetiminin politik yalanlarına karşı Amerikan toplumunun duyarsız ve tepkisiz kaldığını eylemleriyle gösterdiğine dair bir teşhis olarak (Vogelmann, 2018: 19) Steve Tesich tarafından kullanılmıştır (Tesich, 1992: 13). Günümüze gelene kadar post-truth kavramı hakkındaki tartışmaların felsefi boyutu bulunmakla birlikte daha çok politika-demokrasi, sosyal medya-yeni medya ve sosyal gerçekliğin inşası bağlamlarında yoğunlaştığı görülmektedir. (Davies, 2016; Corner, 2017; Russell, 2017; Cooke, 2017; Waisbord, 2018; Loseke, 2018). Kavramın Oxford sözlüğündeki tanımı “nesnel gerçeklerin kamuoyunu oluşturmada duygusal eğilim ve kişisel inançtan daha az etkili olduğu durumlar” (Oxford Languages, 2016) şeklindedir. Sözlükte post-truth’un sıfat olarak kullanıldığı özellikle belirtilmektedir. Ayrıca Sözlük *post* ön ekinin zamansal bir anlamı içermediğini vurgulamaktadır. Buna göre *post* sözcüğü, ardından gelen sözcüğün atıf yaptığı durumun artık var olmadığını değil, önemsizleştiğini ifade etmektedir. Tanım bu haliyle nesnel gerçeklere, olgulara, öznel kanaatlere, inanca ve dolaylı olarak bilgiye atıf yapmaktadır. Her biri üzerinde zengin bir felsefi tartışma literatürü bulunan bu kavramların yeni bir kavramı tanımlamak için kullanılması tanım üzerinde tartışmalar ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Kavramın nispeten yeni olması ve ilgili literatürün henüz olgunluğa erişmediği göz önüne alındığında kavramı ele alan yazarların çoğunun sözlük anlamını açıklamaya veya genişletmeye yönelik kendi tanımlarını yapma ihtiyacı duymaları anlaşılır hale gelmektedir. Ancak her bir yazar tarafından kavramın değişik yönlerine ağırlık verilerek yeni tanım çerçeveleri oluşturulmaya çalışılması, post-truth kavramı hakkında genel geçer bir anlayışa henüz ulaşamadığı ve kavramın niteleyici gücünün hangi alanları kapsadığı konusunda bir açıklığa varılamadığını göstermektedir. Bu durum, yaşadığımız günleri nitelediği iddia edilen post-truth kavramının kendisini tartışmanın nesnesi haline getirmektedir. Sözlük tanımında vurgulanan nesnel gerçekler, öznel kanaatler, kamuoyu gibi olguların etkisiyle post-truth hakkındaki analizlerde daha çok sosyoloji, psikoloji, iletişim ve halkla ilişkiler disiplinlerinin ağırlığı göze çarpmaktadır. Bu analizlerde felsefi argümanların kullanıldığı görülmekle beraber kavramın zengin felsefi içeriğine gereken ilginin gösterildiği söylenemez (Gürsoy, 2021: 151). Halbuki insanın hakikatle ilişkisine doğrudan atıf yapan bir kavramla ilgili tartışmanın esasen felsefi bir çerçeveye sahip olması kaçınılmazdır. Çünkü hakikatin ötesine/sonrasına geçtiğimizi iddia eden bir kavramsallaştırma felsefenin en temel meselelerini ilgilendiren bazı sorular doğurmaktadır.

³ Kavramın diğer Türkçe karşılıkları olarak “gerçeklik sonrası”, “gerçek ötesi”, “post-gerçek”, “post-hakikat”, “inanılan gerçek” ve “post-olgusal” “nitelikli yalan” gibi kavramlar kullanılmaktadır Bkz. (Terzi, 2020: 81). Kavrama pek çok karşılık önerilmesi Türkçede kavramın karşılığı konusunda henüz tam bir uzlaşımın sağlanamadığını göstermektedir (Terzi, 2020: 81). “*Hakikat sonrası*” kavramının Türkçe karşılıklar içinde en isabetlisi olduğu düşünülmekle birlikte anlamsal bir karmaşanın önüne geçmek için bu çalışmada post-truth için Türkçe bir karşılık kullanılmayacaktır.

⁴ Erken dönem çalışmalar için Bkz. (Ball, 2017; D’Ancona, 2017; Davis, 2017; Keyes, 2004; Levitin, 2016).

Post-truth kavramını tartışmalı hale getiren soruları/sorunları kısaca şu şekilde belirtebiliriz: Post-truth zamanımıza özgü ve sınırları belirli yeni bir durumu ifade eden bir kavram mıdır? Bir kavramsallaştırma olarak post-truth'un nitelermeye çalıştığı durumlar üzerindeki ifade gücü ne kadardır? Başka bir deyişle post-truth'un bir sıfat olarak önüne geldiği diğer olguları hangi niteliklerle açıkladığı konusunda neler söyleyebiliriz? Bu sorulara cevap arama süreci, post-truth bir dönemde yaşadığımız söyleminin hangi gerçekliklere tekabül ettiğini ve kavrama yüklenen anlamların günümüzün tekno-determinist sosyo-kültürel yapısı içinde nasıl bir rol üstlendiğini anlamak için kaçınılmazdır.

Bu çalışmada, post-truth kavramına ifade gücünün ötesine uzanan anlamlar yüklendiği açıklanacaktır. Çalışmanın dayandığı temel iddia şu şekilde açıklanabilir: Hakikatle ilişkili yeni bir kavram olarak ortaya çıkan post-truth, geçirdiği gelişim süreci sonunda gerçeklik veya doğrulukla ilgili durumlar karşısında insanın aldığı genel bir tavrı nitelermek için kullanılır hale gelmiştir. Hakikat ve/veya yalan karşısında umursamazlık olarak tarif edilebilecek olan bu tavrın, modern veya postmodern zamana özgü olduğu söylenemez. Yani post-truth'un kavramsal çerçevesine sığdırılmaya çalışılan insani tavrı yeni bir olgu değildir. Eğer post-truth'un yeni bir durumu nitelendiği kabul edilecekse öncelikle bu yeni durumun ayırt edici sınırlara sahip olduğu gösterilebilmelidir. *İkinci olarak* kavram hakkındaki tartışmanın hangi alanları kapsamaması gerektiği açıkça ortaya konulabilmelidir. Literatürün genişliğine rağmen her iki konuda da kafa karışıklığının bugüne kadar aşamadığını söylemek zorundayız. Oxford sözlüğünde verilen ve genel olarak kabul gören tanım esas alındığında post-truth, kamuoyu oluşumunda nesnel gerçeklerin öznel kanaatlerden ve duygusal eğilimlerden daha az etkili olması durumuyla sınırlı bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Ancak felsefi analizlerin de işin içine girmesiyle post-truth, insanın hakikatle ilişkisinde içine girdiği umursamama tavrını ve bu tavrın tezahürlerini de kapsayacak şekilde kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Çalışmamız post-truth'un bu niteliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirmek için ilk olarak kavramın akademik dikkati üzerine çekmeye başladığı 2016 yılından itibaren değişik yazarlarca nasıl anlaşıldığı üzerinde durmak gerekmektedir. Kavramın bugün nasıl anlaşıldığına dair genel bir çerçeve çizilmesi bu şekilde mümkün olabilecektir. Ancak kavramsal bir analiz için bu yeterli değildir. Kavramın ilk ortaya çıktığı bağlamın ve koşulların da değerlendirmeye dahil edilmesi zorunludur. Bu, kavramın ortaya çıkış koşullarını belirlediği düşünülen postmodernist felsefi yaklaşımların, sosyal, siyasal ve teknolojik süreçlerin kavramla kurduğu nedensel bağlantıların sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için kaçınılmazdır.

Post-truth'un Anlam Çerçevesi

Post-truth literatürüne bakıldığında kavramın hakikat, yalan, dil, nesnellik-öznel, siyaset, sosyal gerçeklik, kişisel algı gibi kavramlarla ilişkili olarak anlaşıldığı görülmektedir. McIntyre'a göre post-truth, kendi kişisel tercihlerinden kaynaklanan kanaatleriyle hakikat arasında bir uyumsuzluk olduğunda insanların kanaatlerini hakikate göre değiştirmek yerine hakikati kendi kanaatlerine uyması için eğip değiştirmeyi tercih etmeleridir. Hakikatin değiştirilmesi için onun inkâr edilmesi gerekmez. Hakikat veya doğru dediğimiz şeyin yorumu açık olduğunu kabul etmek böyle bir işlem için yeterlidir. (McIntyre, 2018: 5-6). Bu sürecin tek tek insanların tercihi olmaktan çıkıp toplumsal bir yaygınlık kazanması, post-truth bir çağı nitelermektedir. Ona göre post-truth, sadece gerçekliğin bilinebileceği düşüncesini değil, bizatihi gerçekliğin varlığını da tehdit etmektedir. Bu da post-truth'un siyasal çıkarla da yakından ilişkili bir kavram olması sonucunu doğurmaktadır. Çünkü insanların kesin delillerle desteklenmeyen siyasal söylemlere inanabildiği bir dönem olarak anlaşıldığında post-truth çağda gerçekliğe siyasal üstünlük elde etmek için de meydan okunmaktadır (McIntyre, 2018: 10-13). McComiskey dilin sosyal gerçekliğin oluşmasındaki rolüne vurgu yaparak geliştirdiği düşünceye göre post-truth, dilin ifade ettiği şeylerin dışsal olgularla, gerçeklerle bir ilişkisi kalmamasını ifade etmektedir. Ona göre post-truth çağın ayırt edici vasfı dilin kullanımı ya da dile yüklenen görevle kendini gösterir. Böyle bir çağda dil, olguları aktarma görevini yerine getiren bir iletişim aracı olarak değil, amaçlanan manipülasyonu gerçekleştirmek için kullanılan bir enstrüman olarak işlev görmektedir. Burada dilin ifade ettiği şeylerin gerçek veya doğru olup olmaması zorunlu olarak herhangi bir önem taşımamaktadır (McComiskey, 2017: 6). Llorent'e göre hakikatin algılar, kişisel kanaatler ve ideolojiler karşısında ikinci plana atılmasıyla dünyanın içine girdiği bir durumu biz post-truth olarak adlandırmaktayız. Artık insanlar için önemli olan gerçekte ne olduğu değil, olanın nasıl

anlatıldığıdır. Gerçeklik ve algı çatışma halindedir (Llorente, 2017: 9). Dillier post-truth'un sadece gerçeklerin eskiye oranla daha az etkili olması şeklinde anlaşılmasının doğru olmadığını düşünmektedir. Post-truth'un ayırt edici vasfı, insanların gerçeklerin geçerliliği hakkında aynı fikirde olmamalarıdır. Ona göre, insanlar artık gerçeklik hakkında ortak bir algıyı paylaşmamaktadır (Dillier, 2018). Gürsoy'a göre post-truth, nesnellik ve öznellik kavramlarının birbiriyle ilişkisi bağlamında anlaşılmalıdır. Nesnellik belirli bir öznellikten bağımsız düşünülmemelidir. Post-truth, nesnellik anlayışının öznelliği zayıflatması veya yok etmesiyle ortaya çıkan bir durumu ifade etmektedir (Gürsoy, 2021: 152-153). Alpay ise gerçek ile hakikat arasındaki bağlantıyı öne çıkarmaktadır. Ona göre gerçek, bizden bağımsız dış dünyanın bir özelliğidir. Hakikat ise dış dünyadaki gerçeklerin insan zihnindeki karşılığıdır. Buradan hareketle o, post-truth'u "gerçek ile ona ilişkin yargılar arasındaki uygunluğun ortadan kalkmasının umursanmaması" olarak tanımlamaktadır (Alpay, 2021: 28). Post-truth, gerçeklik ile gerçekliğe dair anlatılar arasındaki ilişki bağlamında da anlaşılmaktadır. Buna göre hikâye veya anlatı her dönemde gerçeği oluşturan unsurlardan olagelmıştır. İnsanlar yaşamı ve gerçekliği hikâyeyeleştirerek anlamlandırmaktadır (Davis, 2017: 138). Bu anlamda gerçek ile ona dair anlatılar arasında bir bağımlılıktan bahsedilebilir. Gerçeklik anlam bulmak için anlatılmak zorundadır. Hikâyeler ise anlatacakları olgulara ihtiyaç duyar. Post-truth, gerçeklik ile anlatılar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki dengenin anlatılar lehine bozulması durumunu ifade etmektedir. Bu düşünceye göre post-truth bütünüyle anlatılarla ilişkili bir kavram olarak anlaşılmalıdır (Kalpokas, 2019: 7). Bufacchi, post-truth'un yalan ve saçmalıklardan farkını vurgulamak için olaylara anlam verme yetisini esas aldığı bir tanım yapmaktadır. Ona göre post-truth, nesnel gerçeklerin kamuoyu oluşumunda daha az etkili olduğu, insanların olaylara, olgulara ya da deneyimlere anlam verememeleri için teorik çerçevenin yok edildiği ve bilimsel hakikatlerin gözden düşürüldüğü bir ortam oluşturmaya yönelik bilinçli bir stratejidir. Post-truth sadece hakikati inkâr etmekle veya sorgulamakla kalmaz, hakikat hakkında konuşmayı mümkün kılan teorik altyapıyı yok etmeye çalışır (Bufacchi, 2021: 349-350). Post-truth'un siyasetle ilgisi açıktır. Kavramın yaygınlaşma sürecinin siyasi meselelere iç içe olmasının yanında sözlük tanımı da kamuoyu oluşumuna atıfta bulunarak bu ilişkiye işaret etmektedir. Trump'ın seçimi, Brexit oylaması, küresel iklim krizi gibi doğrudan siyasi içeriğe sahip olaylar post-truth'un bir kavram olarak nasıl anlaşılacağı hakkındaki tartışmaların çerçevesini belirleyici bir etkiye sahiptir. Kavramın popülerliği de siyasi meselelerle ilişkili tartışmaların canlılığıyla artmıştır. Bu bağlamda kavramın toplumsal-siyasi yönüne ağırlık veren değerlendirmelere göre post-truth, tarafların birbirini anlayabildiği herhangi bir tartışmayı olanaksız kılan bir toplumsal ayrışma haliyle ilişkili görülmektedir (Gürsoy, 2021:154-155). Elbette bu ayrışma hali pek çok yönüyle siyasetin etkisi altında ortaya çıkmaktadır. Öte yandan yukarıdaki değerlendirmeye ortak noktalar taşımakla birlikte kavramın 'hakikat'le ilişkisine vurgu yapan bakış açısına göre post-truth, yalnızca belli olguların inkâr edilmesi, şüpheyi karşılanması veya basitçe sorgulanması değil, hakikat hakkında konuşabilmeyi mümkün kılan teorik altyapının ortadan kalkması ile ilgilidir (Leith, 2017). Bu durumun ortaya çıkmasında siyasi kamplaşma ve kutuplaşmanın güçlü yönlendirici etkisi olduğu yadsınmaz.

Post-truth Kavramının İlk Kullanımları

Post-truth sözcüğünün ilk kez 1992 yılında, Steve Tesich tarafından kullanıldığı yukarıda belirtilmişti (Tesich, 1992: 13). Bu teşhise varmak için Tesich, Vietnam Savaşının toplumda meydana getirdiği bunalımların ardından patlak veren Watergate ve İran-Kontra skandalı ile Amerikan toplumunda ortaya çıkan politik güven sarsıntısının toplumun 'gerçek' karşısındaki tutumunu hangi noktaya getirdiğine dair tespitlerini delil olarak sunmaktadır (Altun, 2022: 250). Tesich'in, A Government of Lies (Yalanlar Hükûmeti) başlıklı makalesindeki teşhisi şu şekildedir:

Burada ima edilen şeyler daha da korkunç. Bizler hızlı bir şekilde totaliter canavarların yalnızca rüyalarında ağızlarını sulandıracak bir halk prototipi haline geliyoruz. Bütün diktatörler, şimdiye kadar hep gerçeği baskı altına almak zorunda kalmıştı. Biz, eylemlerimizle, artık bunun gerekli olmadığını, artık hakikati önemli olmaktan çıkararak bir ruhsal mekanizmaya sahip olduğumuzu söylüyoruz. Çok temel bir şekilde özgür insanlar olarak bizler post-truth bir dünyada yaşamak istediğimize özgürce karar verdik (Tesich, 1992: 13).

Tesich'in Amerikan toplumu için yaptığı teşhis, gerçeğin veya hakikatin artık toplumsal olarak vazgeçilmez önemde görülmediği tespitine dayanmaktadır. Ona göre Amerikan toplumu, yaşadığı politik hayal kırıklıklarının meydana getirdiği travma sonucunda gerçeklikten uzak kalmayı tercih

edebilecek bir sosyo-psikolojik duruma girmiştir. İnsanların post-truth bir dünyada yaşamak istemesiyle sonuçlanan sürecin sadece politik aktörlerin yönlendirmesiyle gerçekleştiği söylenemez. Bu süreçte toplumsal yönelim, politikacılara gerçeğin baskısından kaçabilmek için takip etmeleri gereken yolu göstermiş, politikacılar da söyledikleri yalanları haklılık bağlamlarına oturarak yalan söylenmesine karşı toplumun reaksiyon geliştirme yeteneğini köreltmıştır. Tesich'e göre gelinen noktada artık hükümetin yalan söylediği konularda gerçeklerin ortaya çıkmasından korkmasına gerek kalmamıştır. Çünkü artık 'gerçeklik' neredeyse toplumsal düzeyde etkili bir değer olmaktan çıkmıştır (Tesich, 1992: 13).

İlginç bir şekilde kaynaklarda pek yer verilmese de kavram, Tesich'inkiyle aynı yıl yayımladığı makalesinde Malpas tarafından da kullanılmıştır. Malpas *Retrieving Truth: Modernism, Post-modernism and The Problem of Truth (Hakikati Geri Getirmek: Modernizm, Post-modernizm ve Hakikat Sorunu)* adlı makalesinde hakikatin doğasının ve hakikate ulaşımımızın felsefe tarihi boyunca tartışıldığını, ancak "hakikatin imkânı"ndan genel olarak kuşku duyulmadığını belirtmektedir. Ona göre hakikate ulaşmanın mümkün olduğu düşüncesinde bir sorun görülmediği dönemlerde hakikat problemleri bir kavram olmamıştır. Gerek antik dönemde gerek orta çağda gerekse modern dönemde hakikatin imkânı, üzerinde tartışma yapılmayan genel bir kabul olarak kalmıştır (Malpas, 1992: 287). Ona göre hakikat, modernizmin ortaya çıkardığı kriz tecrübesiyle başa çıkmak için alınan belli bir tavrın sonucunda sorunlu hale gelmiştir. Modernizmin yaşadığı kriz, I. Dünya Savaşıyla gün yüzüne çıkmış ve 1933-1945 yılları arasında yaşanan Nazizm tecrübesiyle doruk noktasına ulaşmıştı. Postmodernizm, kısmen modernizmin yaşadığı bu kriz tecrübesiyle belli bir uzlaşıya varma girişimi olarak ortaya çıktı. Ancak uzlaşılmaya veya diğer deyişle sindirilmeye çalışılan şeyler, insanlığın korkunç sonuçlara yol açan çelişkili yönleri ile modernizmin el üstünde tuttuğu ilerlemeye duyulan inancın neredeyse tamamen kaybolmasıydı (Malpas, 1992: 288). Malpas'a göre krizin yol açtığı inanç kaybı, hakikat karşısındaki modern tavrı da kökünden etkiledi. İnsanlığın doğruyu görebilme yeteneğine inancın kaybolmasıyla hakikatin kendisine duyulan inanç da yitirildi (Malpas, 1992: 288). Malpas'a göre, postmodernizmin bu krizle başa çıkmak için giriştiği çaba, hakikatin mümkün olduğu düşüncesinin terk edilmesiyle sonuçlandı. Postmodernizmin hakikatten vazgeçmesi ironik bir şekilde modernizmin yaşadığı krizle uzlaşıya varmak yerine bu krizle yüzleşmekten kaçınma sonucunu doğurmuştur. Bu açıdan Malpas'a göre, "Bu anlamda hakikatin imkânı düşüncesinin terk edildiği, reddedildiği ya da belki basitçe unutulduğu postmodern çağ aynı zamanda hakikat-sonrasıdır" (Malpas, 1992: 288).

Tesich, post-truth sözcüğünü politik yalanlar karşısında halkın umursamaz davranmaya başladığı, hatta gerçeklerden kaçmak için kendisine yalan söylenmesini talep eder hale geldiği toplumsal bir dönüşümü ifade etmek için seçmiştir. Malpas ise kelimeyi hakikate ulaşmanın mümkün olduğu düşüncesinin terk edildiğini savunduğu postmodern dönemin bir özelliği olarak epistemik bağlamda kullanmıştır. İlginç bir şekilde Malpas post-truth'u postmodern düşüncenin sebep olduğu dolaylı bir sonuç olarak görmez. Ona göre hakikat sonrası (post-truth) olmak postmodernizmin kurucu bir özelliğidir. Postmodernizm zaten post-truth'dur (Malpas, 1992: 288).

Tesich ve Malpas'dan sonra post-truth kavramını üçüncü defa ve kitabının adında kullanan Ralph Keyes kavramı, daha çok yalan söylemenin herhangi bir bedel ödenmesine neden olmaması ve suçluluk duygusu uyandırmayacak kadar normalleşmesi bağlamında ele almıştır. Ona göre yalan ve yalancılar her zaman var olmuştur. Fakat önceki dönemlerde yalan söyleyen bir kişi bunu yaparken en azından bir kaygı, bir tereddüt veya utanma duygusu hissetmekteydi. Ancak insanlar günümüzde dürüst davranmayıışlarının vicdan azabına yol açmaması için hakikati eğip bükmelerine mantıksal gerekçeler bulmuş durumdadır. Keyes bu durumu, post-truth olarak adlandırmaktadır (Keyes, 2004: 27). Keyes'in kitabıyla aynı yıl yayımlanan *When Presidents Lie (Başkanlar Yalan Söylediğinde)* adlı kitapta Eric Alterman "post-truth başkanlık" kavramını kullanmıştır (Harsin, 2018: 5). Post-truth kavramının kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber onunla ilişkili kavramlar olan "gerçeğin çürümesi (*truth decay*)", "sahte haber", "alternatif olgular", "sahte bilim", "sahte tarih", "sahte takipçiler" gibi kavramlar da literatürde kendilerine yer edinmişlerdir. Özellikle 'sahte' sözcüğü post-truth'la ilgili literatür göz önüne alındığında günlük hayatımızın hemen her alanında görünür olmuştur (Hussain, 2019: 151).

Post-truth kavramının, Tesich'in veya Malpas'ın makalesiyle birlikte dikkatleri üzerine çektiğini söylemek doğru olmaz. Hatta Keyes'in kitabında başlık olarak kullanılsa da kavramın gerek akademik çevrelerin gerekse toplumun ilgisini çektiği söylenemez (Vogelmann, 2018: 19). Kavramın görünürlüğünü arttıran başlıca iki olaydan bahsetmek literatürde yaygınlaşmıştır: Donald Trump'ın Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığına seçilmesi ve 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan ve İngiltere'nin Avrupa Birliğinden ayrılmasıyla sonuçlanan Brexit Referandumu'dur. Bu iki olay post-truth'un literatürde çok daha canlı tartışılmasını sağlamıştır (Gudonis, 2017: 143; Arslan, 2022: 1876). Çünkü bu iki oylamada da sonucun belirlenmesinde kamuoyunu yönlendirmek için seri halde üretilen yalanların büyük oranda etkili olduğu düşünülmektedir. Hatta Sismondo, post-truth çağı doğrudan Trump'ın başkan seçilme süreciyle bağlantılı görmektedir. Ona göre politik seçim süreçlerinin öteden beri post-truth bir süreç olduğu düşüncesi isabetli değildir. Politikacılar yalan söylerken yakalandıklarında bu davranışlarını haklı çıkarmaya çalışmak veya özür diler bir pozisyon almak şeklinde de olsa genel tutum olarak hakikati dile getirmeye eğilimli olmuşlardır. Bu genel eğilim Trump'ın seçim kampanyasıyla alt üst olmuştur (Sismondo, 2017: 3).

Post-truth Söyleminin Unsurları

Post-truth kavramıyla ifade edilen toplumsal durum, özellikle internetin bilgi kaynağı olma niteliği ve sosyal medya ağlarında yaygınlaşan iletişim biçimiyle görünürlük kazanan ve birbiriyle ilişkili çeşitli unsurlarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bu unsurlardan *ilki ve en görünür olanı* iletişim ortamlarının çeşitlenmesi ve erişilebilirliğinin artması sonucu yanlış bilgilerin, yalan haberlerin ve dezenformasyonun yaygınlaşması ve etkisini arttırmasıdır (Wardle & Derakhshan, 2017: 11-12). Günümüzde insanlar geçmişle kıyaslandığında çok daha küçük zaman aralıklarında devasa boyutlarda haber ve bilgiye muhatap olmaktadır. İletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, internet kanallarında paylaşım yapmanın ve bu yolla para kazanmanın kolaylaşmasıyla birlikte insanların geçmişe oranla çok daha fazla yalan haber ve yanlış enformasyonla karşı karşıya kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır (Allcott & Gentzkow, 2017: 217). Bütün bu bilgi akışının büyüklüğü ve hızı, doğruları yanlış veya yalanlardan ayırt etmeyi tek tek kişilerin yapabileceği bir şey olmaktan büyük ölçüde çıkarmıştır. Bu durum kitlelerin doğru olmayan haberlerle yönlendirilebildiği, sosyal, siyasal ve ekonomik davranış, tutum ve kanıların belli oranlarda yönetilebildiği bir toplumsal yapı ortaya çıkarmaktadır.

Post-truth çağ söyleminin *diğer bir unsuru* nesnel olarak doğrulanabilir veya bilimsel delillerle ispatlanmış gerçeklerin ve kuvvetli delillerle desteklenen iddiaların reddedilmesi olarak tespit edilebilir. Aşırı bir şüphecilik halinin tezahürü olarak nitelendirilebilecek bu durum, post-truth zamanlarda yaşadığımızı dair argümanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Aşı karşıtlığı, iklim değişikliklerinin ve küresel ısınmanın gerçek olmadığı inancı, dünyanın yuvarlak olduğunun inkârı gibi biçimlerde kendini gösteren bu kuşkuculuğun felsefi anlamda kesin bilgiye ulaşma çabasına matuf olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu tür bir kuşkuculuk genellikle komplo teorilerine, totolojik delillere ve kendi kendini gerçekleştiren kehanetlere inanma eğilimiyle birlikte ortaya çıkmaktadır.

Post-truth durumun bağlantılı olduğu *diğer unsur*, nesnel delillerle desteklenen gerçekler daha önceden sahip oldukları kişisel inanç, tecrübe ve duygusal yönelimlerle çatıştığında insanların nesnel gerçekler yerine kişisel inanç, tecrübe ve duygularına dayanarak karar vermeyi tercih etmeleridir. Kişisel tercih olarak beliren bu durum, toplumsal düzeyde bir yaygınlık kazandığında post-truth kavramının Oxford Sözlüğündeki tanımında yer alan ana unsurlardan biri olan kamuoyunun oluşum sürecinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla kişisel tercih ve duygulara hakikati belirlemede öncelik tanınması (Prado, 2018: 6) post-truth çağ söylemi için güçlü bir belirleyici konumundadır ve bu söylem post truth dönemin karakteristiğini ortaya koymaktadır. D'Ancona'ya göre post-truth çağ, gerçeklerin rasyonel akıl yürütme ve değerlendirme süreçlerinden geçerek ortaya konulduğu değil, kişisel kanaatlere göre seçilebildiği bir çağdır (D'Ancona, 2017: 56).

Gazete ve geleneksel medya gibi kurumsal haber kaynaklarına ve bilginin kurumsal üretimini gerçekleştiren bilimsel kaynaklara duyulan güvenin dramatik olarak azalması da post-truth kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Geleneksel haber alma kanallarının büyük bir güven kaybı yaşadığı ve internet haberciliği ve sosyal medya ağlarının ortaya çıkardığı rekabetle karşı karşıya kaldığı söylemi genel bir

kabul görmektedir. Yapılan araştırmalara göre birçok ülkede haber kaynağı olarak geleneksel medyaya duyulan güven sürekli azalmaktadır (Newman vd. 2019). Amerika’da yapılan bir araştırmada Donald Trump’ın başkan seçilmesinden önceki üç ayda Facebook üzerinden paylaşılan bazı yalan haberlerin New York Times ve Washington Post gibi geleneksel medya organlarının haberlerinden daha fazla yayıldığı tespit edilmiştir (Silverman, 2016).

Post-truth syem, bilginin bir tüketim nesnesi haline gelmesiyle de sıklıkla ilişkilendirilir. Bilgi bir tüketim nesnesi olduğunda kişinin ihtiyaç duyduğu bir konuda elde ettiği, uhdesine kattığı bir yeterlilik olmaktan çıkmakta; bunun yerine değişken kişisel ihtiyaçlara göre farklı şekillerde kullanılabilir bir araç işlevi görmektedir. Bu durumdaki bilginin *iki özelliği* n plana çıkmaktadır: Kullanılışlık ve seçilebilirlik. *İlk olarak* tüketim konusu bilginin doğruluğundan ziyade amaca uygunluğu önem taşımaktadır. Diğer bir deyişle bilginin doğruluk değerini kullanım değerinin yanında daha önemsiz hale gelmektedir. *İkinci olarak* bilgi kişisel beğeni ve ihtiyaç gibi öznel kriterlere göre seçilebilir bir niteliğe bürünmektedir. Bu durum kişisel kanaatleri ve n yargıları destekleyen, farklı düşünce ve bilgi kaynaklarını dışarıda bırakan “yankı odaları (*echo chambers*)” (Jamieson & Cappella, 2008: 76) sınırlarına hapsolmüş enformasyonun giderek küçük parçalara ayrılmasına neden olmaktadır. Bunun sonuçlarından biri *kaynak amnezisidir* (McIntyre, 2019: 58). Kaynağıyla bağlantısı kopmuş bilgi kırıntıları doğruluklarını sorgulama imkn tanımayan bir hızla ve her adımda biraz daha anonimleşerek büyük kitleler tarafından sosyal medya ağlarında paylaşılabilmektedir. Anonimleşme, enformasyonun, onu paylaşan kitlelerin gözünde doğru-yalan değerlendirmesine tabi olmadığı kanısını güçlendirici bir etkide bulunmaktadır. Yeni medyanın bilgiyi parçalayıcı ve anonimleştirici mekanizmasının ortaya çıkardığı yeni durumlardan biri de kişinin muhatap olacağı haberleri meşruiyet kaygısı duymadan seçme özgürlüğüne sahip olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasıdır. Haber ve bilgi kaynağı olarak kullanılan sosyal medya kanalları, insanlara görmek istemedikleri verileri yokluğa mahkm etme imkn vermektedir. Bu, kullanıcıların kişisel beğeni ve n yargılarına uygun içerikler ön plana çıkarılarak gerçekleştirilmektedir. Başlangıçta farklı bilgi ve haberlere de muhatap olabilen kullanıcı, kendi tercihleri ve yapay zek algoritmalarının uyguladığı filtreleme yöntemlerinin etkisiyle gittikçe aynı kişiler, aynı haberler ve aynı tecrübelerle karşılaştığı bir ortamın içinde hapsolmaktadır (Beer, 2017: 7). Böylece kişi, farklı bakış açılarını deneyimlemekten gittikçe uzaklaşmakta ve büyük oranda kendisine özel olarak oluşturulan filtrelerden szlen bilgilerle evrenlenmektedir. Bu olgu, genellikle, internet tabanlı sosyal medya platformlarının kullandığı algoritmalar bağlamında yapılan analizlerde filtre balonu (*filter bubble*) (Pariser, 2011), teknolojik iletişim alanını kapsamakla birlikte daha genel kapsamlı değerlendirmelerde ise epistemik balon (*epistemic bubble*) (Nguyen, 2020) olarak adlandırılmaktadır. Bu sürecin sonunda herhangi bir konuda kişisel tercihlerin her şart altında haklılaştırıldığı, n yargıların hiçbir sarsıntı geçirmeden kuvvetlendiği bir sanal evren oluşmakta ve bu evrende kişi, ancak kendisiyle neredeyse birebir aynı düşüncelere sahip insanlarla karşılaşabilmektedir. Bu durum kerameti kendinden menkul fikirlerin yaygınlaşmasını, araştırma gereği duymadan hüküm vermenin normalleşmesini ve temelsiz özgüvene dayanan düşüncelerin daha kolay kökleşmesini beraberinde getirmektedir (Nguyen, 2018).

Nedensel Bağlantılar

Post-Truth ve Postmodernizm Arasındaki İlişi

Post-truth kavramının değişik yazarlarca nasıl anlaşıldığını ve ilk ortaya çıkış şartlarını ve unsurlarını genel olarak inceledik. İlk kullanıldığı bağlamalarda, hakikatin sosyal gerçeklik üzerindeki etki gücünün dramatik olarak azalması ve toplumların artık yalan ve gerçek arasındaki nitelik farkını görmek istememelerine atıf yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat aradan geçen zamanla birlikte post-truth üzerine yapılan çalışmalar kavrama geniş bir anlam alanı açmış ve farklı görevler yüklemiştir. Kavram, hakikatin önemsizleşmesi ve yalanın yaygınlaşması tartışmaları üzerinden moderniteyle bir hesaplama içine girme görevini de üstlenmiş, bunun yanında postmodernizm eleştirisi için de bir araç olarak rahatlıkla kullanılmıştır (Altun, 2022: 256-257).

Post-truth’un postmodernizmle ilişkisi hakkındaki değerlendirmeler kavramın nasıl algılandığını görmek için özel bir önem taşımaktadır. Post-truth ve postmodernizm arasındaki ilişi hakkında * farklı yaklaşım* olduğu söylenebilir. *İlk yaklaşım* post-truth kavramını doğuran toplumsal durumu

doğrudan postmodernizmin sonucu olarak görmektedir (Kakutani, 2018; McIntyre, 2018). Buna göre postmodernizmin epistemik relativizm ve yapısöküm gibi başat yaklaşımları hakikatin insan zihinlerindeki konumunu derinden sarsmıştır. Amerikalı felsefeci Daniel Dennett bir röportajında postmodernizmi doğrudan post-truth'un kaynağı olarak gördüğünü belirtmiş ve postmodernist düşünürleri bu duruma gelmesine sebep olmaktan sorumlu tutmuştur. Ona göre "postmodernistlerin yaptığı şey gerçekten kötücüldü. Onlar hakikat ve olgular hakkında küçümseyici olmayı saygı duyulan bir şey haline getiren entelektüel modadan sorumludurlar." (Dennett, 2017). Dennett'in ithamında postmodernist düşünürlerin öncesinde hakikatin elle tutulur bir itibara sahip olduğu ön kabulü dikkat çekmektedir. Dennett'in sözleri, tarihsel dönemlerin hakikatin önemsendiği ve küçümsendiği zamanlar şeklinde dönemlere ayrılmasının haklılığını çağrıştıran bir anakronizmin sınırlarında dolaştığını göstermektedir. Post-truth tartışmalarında tarihin bir döneminde hakikatin mutlak anlamda önemsendiği ön kabulünün içkin olduğu ve bu durumun hakikat ve sonrası hakkında kavramsal bir açıklığa varılamamasındaki belirleyici konumundan daha sonra bahsedeceğiz.

İkinci yaklaşıma göre postmodernizm, post-truth'un doğrudan nedeni olmamakla birlikte post-truth kavramsallaştırmasına neden olan faktörleri ortaya çıkarmak ve anlamak için gerekli olan felsefi ve sosyolojik altyapıyı sağlamaktadır. Bu düşünceye göre postmodernizmle post-truth arasında kurulabilecek ilişki, post-truth dönemde postmodern düşüncelerin bağlamlarında soyutlanarak aşırı uçlara çekilmesi olabilir. Postmodernizmin büyük anlatıları gözden düşürmesi, akla duyulan güveni sarsması, bilginin göreliliğini vurgulaması ne aklın ne de bilginin hükümsüz kalması amacını gözetiyordu. Postmodernizmin yapmaya çalıştığı şey, insan aklının kendi gerçeklik anlayışına duyduğu mutlak güvenin temellerinden şüphe edilmesini sağlamaktı (Ferraris, 2017; Latour, 2004). Fakat post-truth, bu şüpheyi aşırılaştırarak inkâra dönüştürdü.

Üçüncü yaklaşım, postmodernizmin post-truth'a sebep olamayacağını, çünkü post-truth'un tarihsel olarak çok daha eskiye dayandığını savunmaktadır. Buna göre insan, doğası gereği post-truth bir varlıktır (Harari, 2018a). Bu bakış açısı post-truth için tarihsel bir neden aramanın anlamsız olduğunu savunmaktadır. Malpas'ın postmodernizmin bizatihi post-truth olduğu şeklindeki görüşünü bu üç yaklaşımdan farklı dördüncü bir yaklaşım olarak görmek gerektiğini burada belirtmeliyiz.

Nedenselliğin Silikleşmesi

Post-truth kavramı hakkındaki kafa karışıklığının en görünür olduğu alan, onun hangi koşullar altında ortaya çıktığı konusundaki tartışmalarda kendini göstermektedir. Post-truth bir çağda yaşadığımızı, diğer bir deyişle post-truth toplumlar haline geldiğimizi savunan düşünceler, genel olarak bu durumun postmodernist teorisyenlerin yaklaşımlarının doğrudan bir ürünü olduğunu kabul etmeye yatkındırlar (McIntyre, 2018; Alpay, 2021). Ancak post-modernizmle post-truth arasında doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi kurulmaya kalkıldığında "nedenselliğin silikleşmesi" adını verdiğimiz durumun göz ardı edilmesi tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Nedenselliğin silikleşmesi kavramını, aralarında nedensel bağ kurulabilmesi mümkün görünen bazı olaylar arasında doğrudan bağlantı kurulmasının gerçekçi olmaması anlamında kullanıyoruz. Bu, genel olarak iki durumda ortaya çıkmaktadır. Basitçe zamansal olarak çok uzak iki veya daha çok olay arasında veya geniş bir felsefi-düşünsel sistem ile belli bir özel olay veya durum arasında kurulması mümkün görülen doğrudan nedensellik bağlantısı "silikleşmiştir". Kavramın anlaşılmasına yardımcı olmak için bu iki duruma uç noktada iki örnek vermemiz gerekirse, Avrupa toplumlarının bugün yaşadığı sosyal sorunlarla kavimler göçü arasında doğrudan ve güçlü nedensel bağlantı kurmaya çalışmak veya Platon İdealizmi ile bugün bir bilgisayar simülasyonunda yaşadığımızı iddia eden felsefi düşünce arasında doğrudan bir sebep-sonuç bağlantısı olduğunu savunmak, nedenselliğin silikleşmesi nedeniyle gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Nedenselliğin silikleştiği durumlar gözden kaçırıldığında geliştirilen argümanlar hakkında sağlıklı bir değerlendirme imkânı da ortadan kalkmaktadır. Post-truth'u postmodernizmin doğrudan nedeni olduğu bir durum olarak ele alarak anlamaya çalışmak yukarıdaki ikinci örnekte görülen türden bir nedensellik silikleşmesinin göz ardı edildiği kuşkusunu uyandırmaktadır. Bu nedenle, postmodernizm gibi felsefeden edebiyata, mimariden sosyolojiye kadar toplumsal bütün alanları etkilediği kabul edilen ve çok çeşitli pratikleri olan bir düşünsel yaklaşımın, bugün geldiğimiz noktada internet temelli teknolojiler, sosyal medyaya dayalı iletişim biçimleri ve yeni medya yapılarıyla bağlantılı olarak ele alınan post-truth gibi özel bir kavramın doğrudan nedeni olduğuna dair değerlendirmeler tartışmalara son verecek bir sonuca

ulaşacak gibi görünmemektedir. Bu tür değerlendirmeler post-truth kavramının tam olarak anlaşılmadığına da işaret etmektedir. Günümüze özgü yeni bir kavramsallaştırma olarak post-truth'un yeni bir durum olma niteliğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü post-truth'un köken itibariyle yeni bir olgu olmadığını kabul etsek dahi bu eski olgunun günümüzde neden yeni bir kavramla ifade edildiği ve neden bu denli yaygınlık kazandığı açıklanmaya muhtaç olacaktır (Brahms, 2020: 2). Bu açıklama zorunlu olarak yeni kavramları içerecektir. Dolayısıyla, postmodernizmin gerçekliğe bakış açısı, bilginin niteliğine yaklaşımı, hakikatin göreliliği hakkındaki kabulleri ile post-truth durumun göstergeleri arasında kurulması mümkün bir paralellik iki kavram arasında doğrudan bir nedensellik bağlantısı olduğunu göstermemektedir.

Hakikatin modern öncesi ve modern dönemlerde sahip olduğu "itibar"a toplumsal ölçekte artık sahip olmaması, hakikatin bir anlamda "kaybolduğu" yeni bir durum olarak anlaşıldığı takdirde post-truth kavramının Baudrillard'ın simülasyon ve hiper-gerçeklik kavramlarıyla (Baudrillard, 1983) belli yönlerden çarpıcı bir benzerlik taşıdığı kolaylıkla fark edilebilmektedir (Harsin, 2018: 4). Post-truth kavramına insanın hakikat karşısında aldığı tavır bağlamında yaklaşıldığında Debord'un *gösteri toplumu* (Debord, 1995) kavramının da post-truth'la atıf yapılmak istenen durumla ortak yönler taşıdığı fark edilmektedir. Bu açıdan post-truth durumun nedenlerine dair bir sorgulamada *simülasyon*, *simülakr*, *hiper-gerçeklik*, *gösteri toplumu*, *epistemik haksızlık* (Fricker, 2007), *bilişsel rahatlık* (Kahneman, 2013), *umursamaz konuşma* (Hyvönen, 2018) gibi kavramların nedensel bağlantılarını incelemek postmodernizmin genel özelliklerine yapılacak atıflarla sonuca varmaya çalışmaktan daha isabetli bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Post-truth Çağ Söyleminin Sorunları

Post-truth'u Diğer Kavramlardan Ayırmak

Post-truth hakkındaki tartışmalar incelendiğinde kavramın kapsamı ve ifade gücü hakkında belirgin bir kafa karışıklığı olduğu görülmektedir. Bu kafa karışıklığı, öncelikle ve özellikle post-truth'un ilgili olduğu kavramlarla nasıl bir ilişkisi olduğunu belirleme konusunda ortaya çıkmaktadır.⁵ Hakikat, doğruluk, bilgi, haber, inanç, siyaset, yalan, propaganda gibi kavramlar doğrudan post-truth'la ilişkili olduğu için bu kavramların felsefi arka planı ve güncel belirlenimleri post-truth hakkındaki değerlendirmeleri de etkilemektedir. Bunlar arasında özellikle hakikat kavramı sahip olduğu anlam dairesiyle öne çıkmaktadır. Hakikat, hem haberin doğruluğu, söylenen sözlerin gerçeğe uygunluğuyla yani dürüstlikle hem de doğru bilgiyle, doğru inançla yani epistemik imkânla ilişkilidir (Harsin, 2018: 2). Post-truth hakkındaki tartışmalar kavramın bu iki yönünden birini gerekçesi belli olmayan bir şekilde ele alabilmektedir. Ayrıca hakikat kavramının ontolojik boyutu da bazen tartışmalara dahil edilmektedir. Gerçekliği nasıl ve ne kadar bilebiliriz sorusuna cevap arayışı olarak anlaşılabilir değerlendirmeler post-truth bağlamında yapılabilmektedir. Bu durumda post-truth'a çok geniş bir alanı kapsayan bir kavram olma görevi yüklenmektedir. O zaman da kavramın açık seçik bir tanımına ulaşmak ve kavram üzerinde anlamlı bir tartışma yapmak mümkün olmamaktadır.

Kavramın Orijinalliği Sorunu

Post-truth bir çağda yaşadığımız söylemini haklı çıkarmak için sunulan veriler gerçekten de çağımıza post-truth nitelmesini yapmayı gerektiriyor mu? Bu soruyu cevaplamak için doğal olarak öncelikle post-truth kavramının hangi durumları kapsadığı, yalan, safsata, sahtelik, iki yüzlülük gibi benzer durumlar için kullanılan diğer kavram ve durumlardan nasıl ayırt edildiği açıkça ortaya konulmalıdır. Bundan sonra da post-truth öncesi çağlarda olmayıp da bu çağda olan ve hakikatin önemsizleştiği bir çağda yaşamamıza sebep olan etken veya etkenler tespit edilmelidir. Çünkü post-truth kavramıyla ifade edilen durumlara herhangi bir anlam kaybı yaşanmadan daha önceden var olan diğer kavramlarla (yalan, sahte gibi) atıf yapmak mümkünse post-truth gibi yeni bir kavrama neden ihtiyaç duyulduğu sorusu cevapsız kalacaktır. Post-truth literatürüne kısa bir bakış bile bize bu kavramın bazen çok basitçe bildiğimiz yalanın pervasızca söylenmesi anlamında kullanıldığını gösterecektir. Yalan

⁵ Kavramı ele alan çalışmalarda kavramın hangi kavramlarla veya durumlara ilişkili incelendiğine dair Bkz. (Gudonis, 2018).

söylemenin insanlık tarihiyle yaşıt bir davranış olduğu rahatlıkla söylenebilir. İnsanlar tarih boyunca kendilerince gerekli gördükleri her zaman yalana başvurmşlardır. Sosyal kurumların oluşumunda da yalanın rol oynayabilmesi yeni bir olgu değildir. Bu noktada İbn Haldun şunları ifade etmektedir:

Tabiatıyla habere yalan (ve tahrifat) karışmakta ve bunu gerektiren birtakım sebepler de bulunmaktadır. Bunların başlıcaları da şunlardır: Bunlardan biri görüşlere ve mezheplere olan (aşırı derecedeki) taraftarlıktır. Şüphesiz ki, insan bir haberi kabul hususunda ruhen itidal hali üzerine bulunursa, tenkit ve üzerinde düşünme bakımından habere hakkını verir, doğrusu yalanından ayırt edilip ortaya çıkıncaya kadar araştırmaya devam eder. Bir görüşe ve bir inanca bağlılık ve taraftarlık insanın ruhuna işledi mi, kendine uygun düşen haberleri ıtır ıtır hemem kabul eder. Bu temayül ve taraftarlık insanın basiret gözünü örter, tenkit ve tetkikte bulunmasını engeller, yalan haberi kabul ve nakletme durumunda kalmasına sebep olur (İbn Haldun, 2007: 199-200).

Politika ve politikacılar tarihin her döneminde yalanla iç içe olmuştur. O halde post-truth bir çağda yaşadığımız söylemi eğer haklıysa post-truth'un basitçe yalan söyleme davranışı olarak anlaşılması gerekir (Zarzalejos, 2017: 11). Dolayısıyla post-truth olarak nitelenen bazı sözlerin veya davranışların basitçe yalan söylemekten veya insanları değişik şekillerde kandırmaktan ibaret olduğunu gördüğümüz yerlerde kavramla ilgili belirsizliğin giderilememiş olduğu düşüncesine varabiliriz.

Her ne kadar yeni bir kavramsallaştırma olsa da özellikle siyasetle ilgili yalan, propaganda ve kandırma konusunda bugün post-truth olgusuyla açıklanmaya çalışılan konular çok daha önceleri de ele alınmıştır. Bu bağlamda Arendt geleneksel yalanla modern yalan arasında ayrıma dikkat çeker. Ona göre geleneksel yalan modern yalanın sahip olmadığı iki sınırlamaya tabidir. Geleneksel yalan yalnızca belirli ayrıntılarla ilgili olarak söylenir ve herkesi kandırmayı amaçlamaz. Sadece rakibe veya düşmana karşı yönlendirilir ve onu kandırmak için kullanılır. Bu iki sınırlama Arendt'e göre geleneksel yalanın hakikate vereceği zararı belli bir dereceye kadar önlemektedir. Çünkü hakikat belli bağlarla bütünleşik bir yapı oluşturmaktadır. Geleneksel yalan bütün bu yapıyı bozmaya çalışmadığı veya buna gücü yetmediği için hakikatin dokusunda sadece küçük delikler veya yamalar şeklinde bozulmalar meydana getirir. Bu yüzden hakikatin bütünsel yapısı bozulmadığı müddetçe söylenen yalan kolayca fark edilebilir (Arendt, 2000: 565).

Arendt'e göre modern yalanla geleneksel yalan arasındaki ayrım çoğu durumda gizlemek ve yok etmek arasındaki farkla anlaşılabilir. Modern zamanlarda yalan basitçe gerçeği gizlemek yerine onu ortadan kaldırmaya yönelecek kadar organize olabilmektedir. Modern yalanın bu gücü herkesin gözü önünde olan gerçekleri dahi yok etme çabasıyla belirginleşmektedir. Hakikatin dokusunda delikler açan geleneksel yalanın aksine modern yalan, tamamen yeni bir gerçeklik dokusu üretmek onu eskisinin yerine koyabilmektedir. Orijinal hakikatin yerini alan bu "yeni" hakikat, modern manipölasyon yöntemleri ve kitle iletişim araçlarının yardımıyla hiç olmadığı kadar topluma mal olmaktadır. Böylece artık insanların gözlerinin önünde gerçekleşen olaylar bile yeniden kurgulanabilir ve tarih yeniden yazılabilir hale gelmektedir (Arendt, 2000: 564-566).

Arendt'in hakikat, yalan ve politika hakkında yukarıda kısaca örneklendirilen düşünceleri post-truth hakkındaki güncel tartışmalarda ele alınan konularla büyük benzerlik taşımaktadır. Bu nedenle post-truth literatüründe Arendt'in düşüncelerine sıklıkla atıf yapılmaktadır. Arendt'in günümüzde yeni bir kavram altında ele alınan güncel toplumsal durumu 1967 yılında⁶ bu denli isabetle teşhis etmesi dikkate alındığında post-truth durumun hiç de yeni bir durum olmadığı sonucuna varmak mümkündür (Brahms, 2020: 3).

Hakikat Öncesi, Hakikat Sonrası ve Hakikat Çağı

Post-truth'la ilgili kafa karışıklığının nedenlerinden biri de 'post' ön ekinden kaynaklanmaktadır. 'Post' ön eki bu kavramda genel kullanımının aksine bir şeyin sonrasına değil, daha ziyade bir şeyin önemsizleşmesi veya silikleşmesine atıf yapmaktadır. Bundan dolayı Oxford Sözlüğü 'post' önekinin bu anlamını özellikle vurgulamaktadır. Ancak yaygın olarak bir şeyin sonrası anlamında kullanılan bir sözcüğün kavramda yer alması kavramın nitelediği şeyin arkada kaldığı, artık olmadığı veya ötesine geçildiği ve artık geri dönülemeyeceği çağrışımlarını beraberinde getirmektedir (Harsin, 2018: 2). Bu

⁶ Arendt'in geleneksel ve modern yalan ayrımını ortaya koyduğu "Truth and Politics" adlı makalesi ilk olarak *The New Yorker* dergisinde 25 Şubat 1967 tarihinde yayımlanmıştır. Bkz. (Arendt, 1967).

durum post-truth üzerine yapılan pek çok tartışmada kendini göstermektedir. Hatta yapılan tartışmaların ana eksenlerinden birinin bu durum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan, post-truth ifadesindeki “*post*” (sonra) sözcüğünün, bir şeyin artık olmadığı bir zamana değil, bir şeyin önemsiz olduğu bir duruma atıf yaptığını kabul ettiğimizde post-truth çağda hakikatin değilse bile hakikate verilen önemin ortadan kalktığını veya azaldığını kabul etmemiz gerekmektedir. Hakikatin önemsizleşmesi belli bir çağı niteleyecek kadar güçlü bir olgu olarak kabul edildiğinde kendisinden önce var olan ve en az kendisi kadar güçlü eski bir durumu ortadan kaldırdığı kabul edilmelidir. Bu durumda post-truth kavramsallaştırmasında, hakikatin önem sıralamasında geride kaldığı bir çağı hakikate büyük bir önem atfedildiği eski bir çağın öncelendiği ön kabulünün kurucu bir unsur olarak içkin olduğu ortaya çıkmaktadır. Post-truth nitelemesinin çağımızı tanımladığı düşüncesinin doğruluğu bir önceki çağın hakikatin hakikaten önemli sayıldığı bir çağ olmasıyla mümkün görünmektedir. Benzer bir kavramsallaştırmayı tercih edersek bu eski çağa “hakikat” çağı dememiz uygun düşecektir. Fakat daha önce de değindiğimiz gibi insanlık tarihinde hakikatin post-truth kavramının çağıştırdığı derecede mutlak bir önem taşıdığı bir çağdan bahsetmek gerçekçi değildir. Ayrıca bu sistematik, ‘hakikat öncesi’ bir çağı da sınıflandırmaya dahil etmeyi olağan hatta gerekli kılacaktır. Bu durumda hakikat, bilgi, inanç gibi kavramlar üzerine konuşmak tamamen imkânsız hale gelebilecektir.

Post-Truth’u Kamuoyuna Sığdırmak

Post-truth, Oxford Sözlüğü tarafından kamuoyu oluşturmada nesnel olguların, kişisel inanç ve duygulardan daha az etkili olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Tanımda yer alan unsurlar kamuoyu, nesnel olgular, duygular ve kişisel inançlar olarak belirlenebilir. Tanıma göre post-truth’un ortaya çıktığı veya görünür olduğu sosyal gerçeklik ‘kamuoyu’dur. Diğer bir deyişle post-truth kamuoyu oluşumunda kendini göstermekte ve etkili olmaktadır. Ancak kullanıldığı bağlamlar ve hakkındaki tartışmalar incelendiğinde, kavrama yüklenen anlamın sadece kamuoyu oluşumunu ilgilendiren durumlarla sınırlı kalmadığı görülmektedir. Post-truth’un kullanıldığı pek çok bağlam, hakikat ve yalanla ilgili diğer kavramların kullanım alanlarıyla kesişmektedir. Post-truth’un yalandan, propagandanın, safsata ve saçmalık gibi kavramlardan ayırt edilmesini sağlayan özelliği, insanların bir sözün veya haberin doğruluğu ve yanlışlığına karşı aldıkları tavrın ‘umursamaz’lık veya ‘kayıtsızlık’la nitelenebilmesidir. Diğer bir deyişle post-truth’un bir kavram olarak taşıdığı anlam, hakikat (veya yalan) karşısında umursamaz davranmaktır. Bu açıdan Alpay’ın post-truth’a Türkçe karşılık olarak önerdiği “hakikatin önemsizleşmesi” (Alpay, 2021) ifadesi, post-truth yerine Türkçe karşılık olarak kullanılmak için yeterli özellikleri taşımasa da kavramın özüne vurgu yapmaktadır. Kuvvetli delillerle desteklenen olgulara inanmamayı ve tam tersinden yanlış veya yalan olduğu açıkça belli olan haberlere inanmayı tercih etmeyi mümkün kılan bir umursamazlık veya önemsememe hali olarak anlaşıldığında, post-truth kavramı sözlük tanımından çok daha geniş bir alanı kapsama görevini üstlenmektedir. Bu durum, kavram için açık bir tanım yapmayı zorlaştırmakta ve kavram hakkındaki tartışmaların sonuca varmasına engel olmaktadır. Yapılan tartışmalara ve bu çalışmada belli örnekleri verilen tanım çabalarına bakıldığında bu durum kolaylıkla fark edilmektedir.

Post-Truth’a Bir Sınır Çizmek Mümkün Mü?

Post-truth hakkında yukarıda örneklenen tanımlama çabaları ve ilk kullanım bağlamları birlikte ele alındığında kavrama atfedilen özellikler belirginleşmektedir. Buna göre post-truth basitçe yalan söylemek ve bu yalanla insanları manipüle etmekten farklı bir durumu ifade etmektedir. Yalan ve hakikat arasındaki önem farkının ortadan kalktığı ve giderek bu durumun insanlar tarafından kanıksandığı bir dönem post-truth nitelemesine uygun düşmektedir. Tesich’in tespitine göre insanlar, artık hakikati hakikat olarak bilseler de ona önem vermeme ve giderek onu yok saymalarına imkân sağlayan zihinsel bir yeti geliştirmiş bulunmaktadır (Tesich, 1992: 13). Hakikatin insanlar nazarında bir önem taşımaması durumu, post truth’un kandırma (veya kanma), manipülasyon, propaganda, safsata gibi benzer veya yakın kavramlardan farkını ortaya koymak için anahtar rolündedir. Hakikat (doğru) veya yalan (yanlış) olarak nitelenebilecek bir söz (önerme veya haber) dile getirildiğinde post-truth bir durumdan bahsedebilmek için iki ayırt edici özelliğin tespit edilebilmesi gerekmektedir: *Birincisi* insanların bir sözün doğru veya yanlış olma durumu karşısındaki tutumlarının umursamazlık, ilgisizlik

ve kayıtsızlıkla nitelendirilebilmesi, *ikincisi* ise hakikat veya doğruluk konusunda belli bir anlayışta uzlaşmaktan kaçınılmasıdır. Post-truth durumunda umursamazlık, hakikat ve yalan arasındaki mahiyet farkına dair zihinsel ayrımı yapmaktan bilinçli veya bilinçsiz olarak kaçınma durumunu ifade etmektedir. Böyle bir ayırmadan kaçınma tavrı, neyin hakikat neyin yalan olduğunun kişisel tercihle belirlenebileceği zihinsel bir belirsizlik alanından güç almaktadır. Belirsizlik veya bilinmezlik alanı diyebileceğimiz bu zihinsel durum, özellikle bir hikâyeye dinlerken, bir roman okurken veya sinema filmi izlerken girdiğimiz zihinsel durumla benzer özellikler taşımaktadır. Bir tiyatro eserini izlerken oyuncuların gösterdikleri performansın gerçek olmadığını biliriz. Oyunun anlattığı hikâyenin ve oyuncuların büründükleri rolün gereği sergiledikleri acı, sevinç, şaşkınlık, korku gibi duyguların gerçek olmadığını biliriz. Ancak yine de anlatılan hikâyenin gerçek olduğunu kabul eden bir zihinsel durum içinde oyunu izleriz. Oyundaki olayların kendi dünyamızın gerçekliğine dahil olduğuna veya kendi dünyamızın gerçekliğinin oyun dünyasındaki gerçeklikle aynı boyutta değerlendirilebileceğine dair bir zihinsel durum geliştirdiğimizi varsayarsak, post-truth'un kavramsal olarak hangi çerçevede ele alınması gerektiğine dair bir tutamak noktası elde ederiz.

Post-truth'un ikinci özelliği hakikate karşı gösterilen umursamazlığın yanında hakikatin herkes için aynı değere sahip olmamasıdır. Bu durum önyargılarımızı destekleyen verilerin doğru olduğuna inanma eğilimimizde kendini göstermektedir. Psikolojide teyit yanlılığı (*confirmation bias*) olarak adlandırılan bu durum, daha önceden sahip olduğumuz ve doğru kabul ettiğimiz bilgilerle uyumlu olan yeni bilgilere karşı daha pozitif yaklaştığımız ve eski bilgilerimize aykırı bilgileri değersiz ve yok sayma eğilimini ifade etmektedir. Hakikat olarak kabul ettiğimiz bir düşünceye aykırı bir başka hakikatin bizim nazarımızdaki değeri, önceden doğru kabul ettiğimiz düşünceye uygun bir hakikatten daha düşük olabilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan post-truth kavramının yalandan daha çok hakikat kavramıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır (Bufacchi, 2021: 355). Post-truth kavramı için ayırt edici bir nitelik bulmaya çalışacaksa bu niteliğin, hakikate karşı alınan tutum olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Bu nedenle yalanın, sahte haberlerin varlığı ve sosyal medya platformlarının etkisiyle doğru veya yanlış her haberin kontrolsüzce yayılma olanağı bulmasını tek başına post-truth'un sebebi olarak değerlendirmek aceleci bir hüküm olacaktır. Bütün bunların yanında bu bilgi ve haberlere muhatap olan insanın, muhatap olduğu bilginin doğru olup olmadığını sorgulamaması ve buna gerek dahi duymaması da gerekmektedir. Post-truth nitelemesi için bu iki şartın sağlanması gereği, her zaman yeterince dikkate alınmamaktadır. Bu durum kavram hakkındaki tartışmalarda kafa karışıklığına yol açan diğer bir durum olarak göze çarpmaktadır. Post-truth'la ilgili bazı çalışmalar böyle bir kafa karışıklığından kurtulmanın hiç de kolay olmadığını göstermektedir. Post-truth'un yalan ve sahte haberle yakın ilişkili bir kavram olması, kavramla ilgili değerlendirmelerin sadece yalan ve sahte haberlerin nasıl fark edilebileceği, bu tür haberlere karşı nasıl bir savunma mekanizması geliştirilebileceği konularına yönelmesine yol açabilmektedir.⁷ Halbuki yalan ve sahte haber olgusu insanlık tarihi kadar eski olgulardır. Bunlara karşı kullanılacak savunma mekanizmaları da yüzyıllardır incelenmektedir. Eğer post-truth'un görece yeni bir durumu ifade ettiği kabul edilecekse kavramın ayırt edici niteliği, bütün araştırma boyunca hep göz önünde tutulmalıdır. Bu nitelik doğru veya yanlış olabilecek bir önermenin varlığının yanında bu önermeye muttali olan insanın onun doğruluğu veya yanlışlığına duyarsız kalmasıdır.

Hakikate (ve yalana) kayıtsız kalınması durumunu post-truth kavramıyla özdeşleştirmeye çalışmak ilginç bir problemi de göz önüne sermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi post-truth eleştirel bir kavramdır. İlk örnekler de dahil olmak üzere literatürde her zaman eleştirel bir bağlamda kullanılmaktadır. Zamanla modernizm eleştirisinden postmodernizmle hesaplaşma gibi kavrama yüklenmeye çalışılan işlevler, kavramın eleştirel karakterini güçlendirmiştir. Ancak post-truth hakikatin (yalanın) umursanmaması durumu ile özdeş kabul edildiğinde onun her zaman eleştirilecek bir durumu nitelemeyeceğini kabul etmek gerekecektir.

Sosyal medya iletişim biçimlerinin, haberlere duyulan güveni azalttığı açık bir vakıadır. İnsanlar, bu mecralarda duydukları haberlerin doğruluğunu ve yanlışlığını umursamadan duygusal yatkınlıklarına göre inanma veya inanmama tercihinde bulunabilmektedir. Buraya kadar anlattığımız süreç, yerleşik post-truth anlatısıyla uyum içinde görünüyor. Fakat duyduğu bir habere inanmayı veya inanmamayı

⁷ Bu tür bir kafa karışıklığının bir örneği için Bkz. (Alpay, 2021).

tercih eden bir kişinin, bunu kendisine sık sık yalan söylendiği bilinciyle, kendi bilişsel bütünlüğünü koruma güdüsüyle yapabileceği göz ardı edilmektedir. Burada hakikati ve yalanı umursamama tavrının bir savunma mekanizması olarak kullanılması söz konusu olmaktadır. Çelişkili bilgilerle, yalan haberlerle çok sık karşılaşan insan aldığı haberin doğruluğunu tespit etmesi imkânsız olduğunda, bir tür savunma mekanizması olarak haberin doğruluğu veya yanlışlığını umursamama tavrı geliştirmektedir. Bu tavır, hakikat sonrası (post-truth) kavramının içine dahil edilmeye çalışıldığında, kavrama çizilen sınırlara sığması mümkün görünmemektedir.

Post-truth'un, hakikatin (artık) umursanmaması durumunu ifade etmek üzere kavramsallaştırılması, onu daha kapsamlı bir olgunun bir cüzü olarak ele almayı gerekli kılmaktadır. Hakikatin, insanlık tarihinin hiçbir döneminde post-truth sözcüğünün ima ettiği derecede bir 'önem'e sahip olmadığı açıktır. Mitolojik öyküler, meseller, hikâyeler, mutlu bir gelecek vaat eden anlatılar ve ülküler etrafında birleşen insanlar için bu anlatıların hakikat olmalarından ziyade işlevleri önem taşımaktaydı (Harari, 2018b: 221-223). Benzer şekilde post-truth çağdan önceki dönemlerde, kamuoyunun oluşumunda gerçeğin ve rasyonelliğin daha etkili olduğunu savunmak da anlamlı olmayacaktır. Hakikatin umursanmaması, eski olduğu kadar insani eylemlerin pek çoğunu kapsayan bir olgu olarak görünmektedir. Kavramsallaştırma hakikatin umursanmaması olgusu üzerinden yapıldığında, bugün tartışılan meselenin insanın hakikat karşısında aldığı tavırla ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Hakikat karşısında umursamazlık olarak nitelenen bir tavır, madalyonun diğer yüzünde yalan karşısında da umursamazlık olarak ortaya çıkacaktır. Bu nedenle sağlıklı bir tartışma için sadece hakikatin umursanmamasının değil, yalanın umursanmamasının da ele alınması gerekmektedir. Diğer taraftan, hakikatin umursanmaması olgusu sadece söylenen sözlerin doğru olup olmamasına, alınan haberlerin gerçek olup olmamasına indirgenemez. Bu olgu, insanların kendi sözlerinin doğru olup olmadığına, sözleriyle davranışları arasında çelişki olup olmadığına önem vermemesi durumunu da kapsamaktadır. Çünkü doğruluk ve yanlışlık, öznesi kim olursa olsun hüküm ifade eden bütün sözler ve haberlerde içkindir. Böylece hakikatin umursanmamasının çift yönlü bir olgu olduğu ortaya çıkmaktadır. *Birinci yön* başkasından duyulan sözlerin, alınan haberlerin doğruluğuna-yanlışlığına önem vermemeyi, *ikinci yön* ise kişinin kendi söylediği sözlerin, verdiği haberlerin doğru olup olmadığını umursanmamasını içermektedir. Post-truth literatürü incelendiğinde bu ayrımın genel olarak gözden kaçırılmadığını söylemek mümkündür. Ancak post-truth kavramı tanım gereği, kamuoyu oluşumu sürecinde duyulan sözlerin, alınan haberlerin umursanmamasına atıf yapmaktadır. Bu nedenle post-truth'u kişinin kendi sözlerinin doğruluğuna önem vermeme boyutunu da içerecek şekilde genişletme çabaları, kavrama çizilen anlam çerçevesini zorlamaktadır.

SONUÇ

Gerek sözlük tanımına gerekse ilk kullanıldığı günden bu zamana kadar geçen süreçte kendisine yüklenen anlamlara baktığımızda, post-truth kavramının "hakikate karşı kayıtsız kalma" durumuna atıf görevini yüklediği görülmektedir. Kavramın anlaşılmasına yönelik geliştirilen, felsefi yönelimli düşünceler az ya da çok "hakikatin umursanmaması" olgusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tür düşüncelerin merkeze aldığı kavramsal çerçeveye göre post-truth hakikate kayıtsızlığın stratejik kullanımı şeklinde anlaşılmalıdır. Yalanların basitçe belli amaçlar için kullanıldığı durumlar değil, gerçeklerin doğrulanması için girişilmesi gereken çabanın gösterilmediği durumlar post-truth nitelmesini anlamlı kılar. (Broncano, 2018; akt. Gudonis, 2018: 146). Olguların doğrulanması için gösterilmesi beklenen çabanın başlangıç noktası temel olarak zihinsel bir tavidir. Bu zihinsel tavrın yokluğu kendini hakikat karşısında umursamazlık olarak göstermektedir.

Hakikatin umursanmamasıyla ilişkili durumlar üzerinden yapılacak bir değerlendirme; bu olgunun sadece kamuoyu oluşumu, politik yalanlar, komplo teorileri, yeni medya, bilimsel bilginin ve uzmanların gözden düşmesi gibi olgularla ilgili olmadığını göstermektedir. Gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde hakikate önem verilmeyen pek çok eylem ve durum gösterilebilir. Verdiği sözü tutmamayı sorunlu bir davranış olarak görmemek, birbiriyle çelişen fikirler karşısında tercihte bulunmamak, bir söze veya habere anlam verirken bağlamı göz ardı etmek, birbirine zıt iki önermeye ikisinin de aynı anda doğru olabileceğine dair müphem bir inançla yaklaşmak gibi tavır ve davranışlar hakikatin önemsenmediği örnekler olarak sayılabilir. Bu tür örnekler genel olarak Clem'in "hakikat umursamazlığı" (*truth indifference*) kavramsallaştırmasına uygun düşmektedir. Kabaca kişinin doğru

olup olmadığını bilmediği veya umursamadığı bir olaya, olguya veya habere inandığını söylemesi “hakikat umursamazlığı”nı göstermektedir (Clem, 2017: 102). Ancak, yukarıda sayılan türden örnekler zaman zaman post-truth kavramına dahil edilerek ele alınmaktadır. Fakat bu tür örnekleri “hakikat sonrası” şeklinde bir kavramsallaştırmanın kapsamına dahil etmeye çalışmak, bunları yaşadığımız döneme ait olgular olarak görmeyi gerektirecektir. Halbuki sayılan tavır ve davranışlar, insanlık tarihi kadar eskidir. Bu durumda post-truth’un içinde bulunduğumuz çağı niteleyen ve yeni bir duruma atıf yapan bir kavram olduğunu savunmak zorlaşmaktadır.

İlişkili olduğu kavramlar ve kapsamaya çalıştığı durumlar dikkate alınarak değerlendirildiğinde post-truth’un, sınırları kesin çizgilerle çizilememiş bir kavram olduğu görülmektedir. Ayrıca post-truth’un yeni bir durumu ifade ettiği söyleminin sağlam delillere dayandırılabilirdiği de söylenemez. Post-truth, spesifik olarak insanın hakikat ve yalan karşısında aldığı umursamama tavrıyla ilişkili olarak anlaşılmaktadır. Fakat bu insani tavır, post-truth kavramına çizilmeye çalışılan çerçeve ile sınırlı değildir. Kavramın kökenlerinin postmodernizmin genelgeçer hakikat anlayışını zedelemesinden, antik Yunan sofist geleneğine veya iktidar-hakikat ilişkisinden insanın hayatta kalma güdüsüne kadar farklı bağlamlar üzerinden aranması bu düşüncemizi desteklemektedir. Post-truth kavramı insanın hakikat ve yalan karşısındaki çok daha geniş alanlara yayılan tavrının kısmi bir görünümünü yansıtmaktadır. Post-truth’un yeni bir durum olduğu söyleminin haklılık kazanması ancak kavramın anlam çerçevesinin yalnızca bu görünümü içerecek şekilde yeniden belirlenmesiyle mümkün olabilecektir. İnsanın hakikat ve yalan karşısında aldığı ve şu anda başarısız bir şekilde post-truth kavramına sığdırılmaya çalışılan kadim durum için ise, yeni ve geniş ölçekli bir kavramsal yapı kurmak gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (2), 211–236. DOI: 10.1257/jep.31.2.211.
- Alpay, Y. (2021). *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Alterman, E. (2004). *When Presidents Lie: A History of Official Deception and its Consequences*. New York: Viking.
- Altun, F. (2022). Sosyolojik Teori Bağlamında Post-Truth Anlatısının Eleştirisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9 (1), 249-267. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.1038539.
- Arendt, H. (1967). Truth and Politics. *The New Yorker*, Feb. 25, 49-88.
- Arendt, H. (2000). Truth and Politics. *The Portable Hannah Arendt* (ed. P. Baehr, pp. 545-575). New York: Penguin.
- Arslan, H. (2022). Sosyal Medyada Paylaşılan Post-Truth Söylemlerin ve Dezenformasyonların Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri. *International Academic Social Resources Journal*, 7 (44), 1874-1885. DOI: 10.29228/ASRJOURNAL.66387.
- Ball, J. (2017). *Post-Truth: How Bullshit Conquered the World*. London: Biteback Publishing.
- Baudrillard, J. (1983). *Simulations*. New York: Semiotext Columbia University.
- Beer, D. (2017). The Social Power of Algorithms. *Information, Communication & Society*, 20(1), 1-13. DOI: 10.1080/1369118X.2016.1216147.
- Brahms, Y. (2020). Philosophy of Post-Truth. Erişim Tarihi: 05.12.2023 (<https://www.jstor.org/stable/resrep23537>).
- Broncano F. (2018), Posverdad: epistemología política de la in-diferencia a la verdad, PúblicoGT, <http://publicogt.com/2018/02/22/posverd-ad-epistemologia-politica-de-la-indiferencia-a-la-verdad/>.
- Bufacchi, V. (2021). Truth, Lies and Tweets: A Consensus Theory of Post-truth. *Philosophy & Social Criticism*, 47 (3), 347–361. DOI: 10.1177/0191453719896382.
- Clem S. (2017), Post-Truth and Vices Opposed to Truth, *Journal of the Society of Christian Ethics*, 37 (2), 97-116.
- Cooke, N. A. (2017). Posttruth, Truthiness, and Alternative Facts: Information Behavior and Critical Information Consumption for a New Age. *The Library Quarterly*, 87 (3): 211-221. DOI: 10.1086/692298.
- Corner, J. (2017). Fake News, Post-truth and Media–Political Change. *Media, Culture & Society*, 1100-1107. DOI: 10.1177/0163443717726743.

- D'Ancona, M. (2017). *Post-Truth: The New War on Truth and How to Fight Back*. London: Ebury Press.
- Davies, W. (2016). The Age of Post-truth Politics. Erişim Tarihi: 12.04.2023 (<https://www.nytimes.com/2016/08/24/opinion/campaign-stops/the-age-of-post-truthpolitics.html>).
- Davis, E. (2017), *Post-Truth: Why We Have Reached Peak Bullshit and What We Can Do About It*. London: Little, Brown.
- Debord, G. (1995). *The Society of the Spectacle*. (trans. by D. Nicholson-Smith). New York: Zone Books.
- Dennett D. D. (2017). Daniel Dennett: 'I begrudge every hour I have to spend worrying about politics'. Erişim Tarihi: 05.03.2023 (<https://www.theguardian.com/science/2017/feb/12/daniel-dennett-politics-bacteria-bach-back-dawkins-trump-interview>).
- Dillier, J. (2018). Free Speech in the Post-Truth Era. Erişim Tarihi: 05.12.2023 (<https://dailyillini.com/opinions-stories/2018/11/14/free-speech-post-truth-era/>).
- Ferraris, M. (2017). Learning from Post-Truth. Erişim Tarihi: 22/03/2023 (slought.org/resources/learning_from_post_truth).
- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice*. Oxford: Oxford University Press.
- Gudonis, M. (2018). How Useful is the Concept of Post-Truth in Analyzing Genocide Denial? Analysis of Online Comments on the Jedwabne Massacre. *Zoon Politikon*, 8 (2017), 141-182. DOI: 10.4467/2543408XZOP.17.006.9265
- Gürsoy, A. Ö. (2021). Hakikatin Ötesi, Berisi Kendisi: 'Hakikat-ötesi' Kavramına Dair Eleştirel Bir Çözümleme. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20 (1), 150-170. DOI: 10.20981/kaygi.889037.
- Harari, Y. N. (2018a). Are We Living in a Post-truth Era? Yes, But That's Because We're a Post-truth Species. Erişim Tarihi: 07.012.2023 (<https://ideas.ted.com/are-we-living-in-a-post-truth-era-yes-but-thats-because-were-a-post-truth-species/>).
- Harari, Y. N. (2018b). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* (çev. S. Sıral). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harsin, J. (2018). Post-Truth and Critical Communication Studies. Erişim Tarihi: 07.05.2023 (<https://oxfordre.com/communication/display/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-757>).
- Hart, W., Albarracín, D., Eagly, A. H., Brechan, I., Lindberg, M. J., & Merrill, L. (2009). Feeling Validated Versus Being Correct: A Meta-Analysis of Selective Exposure to Information. *Psychological Bulletin*, 135 (4), 555-588.
- Hussain, A. (2019). Theorising Post-Truth: A Postmodern Phenomenon. *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*, 42 (1), 150-161.
- Hyvönen, A. E. (2018). Careless Speech: Conceptualizing Post-Truth Politics. *New Perspectives*, 26 (3), 31–55. DOI: 10.1177/2336825X18026003
- İbn Haldun. (2007). *Mukaddime 1* (çev. S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Jamieson, K. H. & Cappella, J. N. (2008). *Echo Chamber: Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment*. Oxford: Oxford University Press.
- Kahneman, D. (2013). *Thinking Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kakutani, M. (2018). *The Death of Truth*. New York: Penguin.
- Kalpokas I. (2019). Post-truth: The Condition of Our Times. Erişim Tarihi: 12.04.2024 (https://www.researchgate.net/publication/326978512_Post-truth_The_Condition_of_Our_Times).
- Keyes, R. (2004). *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. New York: St. Martin's Press.
- Latour, B. (2004). Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*, 30 (2), 225-248. DOI: 10.1086/421123.
- Leith, S. (2017). Nothing Like the Truth. Erişim Tarihi: 23.04.2023 (<https://www.the-tls.co.uk/articles/post-truth-sam-leith/>).
- Levitin, D. J. (2016). *Weaponized Lies: How to Think Critically in the Post-Truth Era*. New York: Dutton.
- Llorente, A. J. (2017). The Post-truth Era: Reality vs. Perception. *UNO*, (27), 8-10.

- Loseke, D. R. (2018). Narrative and the Politics of Meaning in a “Post-Fact” World, *Social Problems*, 65 (1), 1-10.
- Malpas J. (1992). Retrieving Truth: Modernism, Post-modernism and The Problem of Truth, *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 75 (2/3), 287-306.
- McComiskey, B. (2017). *Post-truth Rhetoric and Composition*. Logan: Utah State University Press.
- McIntyre, L. (2018). *Post-Truth*. Cambridge: The MIT Press.
- Mcintyre, L. (2019). Hakikat Sonrası (çev. M. F. Biçici). İstanbul: Tellekt Yayınları.
- Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., & Nielsen, R. K. (2019). Reuters Institute Digital News Report 2019. Erişim Tarihi: 05.03.2024 (https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-06/DNR_2019_FINAL_0.pdf).
- Nguyen, C. T. (2018). Escape the Echo Chamber. Erişim Tarihi: 13.02.2024 (<https://aeon.co/essays/why-its-as-hard-to-escape-an-echo-chamber-as-it-is-to-flee-a-cult>).
- Nguyen, C. T. (2020). Echo Chambers and Epistemic Bubbles. *Episteme*, 17(2), 141–161. DOI:10.1017/epi.2018.32.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. New York: Penguin Press.(ed).
- Peters, M. A.; Rider, S.; Hyvönen, M.; Besley, T. (ed). (2018). *Post-Truth, Fake News. Viral Modernity & Higher Education*. Singapore: Springer Singapore.
- Prado, C. G. (ed). (2018). *America's Post-truth Phenomenon: When Feelings and Opinions Trump Facts and Evidence*. Santa Barbara: Praeger.
- Oxford Languages. Word of the Year 2016 “Post-truth.” Erişim Tarihi: 05.02.2023 (<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>).
- Russell, C. (2017). Second Culture and Second Nature: Fact, Post-fact, and the Social Construction of Scientific Objects. *Sociologija Mintis ir Veiksmas*, 40 (01), 11-25.
- Silverman, C. (2016). This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Out-Performed Real News on Facebook. BuzzFeed. Erişim Tarihi: 17.09.2023 (<https://www.buzzfeednews.assoc. prof. dr. com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook>).
- Sismondo, S. (2017). Post-truth?. *Social Studies of Science*, 47 (1), 3-6.
- Terzi, A. (2020). Post-truth Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine. *Türk Dili*, 69 (820), 80-86.
- Tesich, S. (1992). A Government of Lies. *Nation*, 254 (1), 12–14.
- Vogelmann, F. (2018). The Problem of Post-Truth. Rethinking the Relationship Between Truth and Politics. *Behemoth. A Journal on Civilisation*, 2 (11), 18-97.
- Waisbord, S. (2018). Truth is What Happens to News: On Journalism, Fake News, and Post-truth. *Journalism Studies*, 19 (13): 1866-1878. DOI: 10.1080/1461670X.2018.1492881.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making, Council of Europe. Erişim Tarihi: 17.02.2024 (<https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>).
- Zarzalejos, J. A. (2017). Communication, Journalism And Fact-Checking. *UNO*, (27), 11-13.